

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

مروری بر ارزیابی زیستگاه دارکوب‌سانان در استان گلستان

فاطمه فرحی*

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته محیط‌زیست، دانشکده شیلات و محیط‌زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

fatemehfarahigau@yahoo.com

چکیده

امروزه یکی از عوامل تهدید کننده تنوع زیستی تخریب زیستگاه‌ها است. از این رو تعیین پراکنش و ارزیابی مطلوبیت زیستگاه می‌تواند گام مهمی برای حفاظت و مدیریت گونه‌ها باشد. مدیریت و حفاظت درست از گونه‌ها تنها با آگاهی از نیازهای زیستی و بررسی وضعیت محیطی آن‌ها امکان‌پذیر است. دارکوب‌سانان به عنوان گونه‌های چتر تاثیر بسزایی بر سایر گونه‌های جنگلی دارند. مقاله حاضر مروری بر مطالعات انجام شده در حوزه ارزیابی زیستگاه دارکوب‌سانان در استان گلستان است. بررسی‌های انجام شده در مطالعات مبین این موضوع است که مدیریت جنگل‌ها با افزایش درختان کهن‌سال و خشک‌دارها می‌تواند موجب حفاظت و افزایش این گونه مهم و شاخص باشد.

واژگان کلیدی: ارزیابی زیستگاه، دارکوب‌سانان، خشک‌دارها، تخریب زیستگاه.

مقدمه

هدف از ارزیابی زیستگاه شناسایی مهم‌ترین عوامل‌های محیطی در پراکنش گونه‌ها است. در میان پرندگان جنگلی، دارکوب‌ها به عنوان گونه‌های چتر^۱ روی فراوانی و تراکم سایر پرندگان تاثیر بسزایی دارند. مدیریت دارکوب‌ها به عنوان نمودی از شاخص تنوع زیستی جنگل‌ها می‌تواند اقدامی در جهت حفاظت از دیگر پرندگان جنگل باشد (۷). دارکوب‌ها به عنوان نشانه‌هایی از اجتماع درختان مرده به‌شمار می‌روند ولی در مواقعی، نمایه‌هایی از تنوع کل جامعه نیز محسوب می‌شوند (۵). آگاهی از رابطه‌ی بین فراوانی و عوامل محیطی مورد نیاز دارکوب‌ها قدمی مهم و ضروری در مدیریت جنگل‌ها است (۲). در حالت کلی ۲۵ گونه دارکوب توسط IUCN^۲ به عنوان گونه‌های تهدید شده یا در معرض تهدید اعلام شده است که از این میان، سه گونه بحرانی، هفت گونه آسیب پذیر و ۱۵ گونه نزدیک به تهدید بوده و بیش از نیمی از آن‌ها تحت عنوان گونه‌هایی با دامنه پراکنش محدود (محدوده جغرافیایی

¹ Umbrella Species.

² International Union for Conservation of Nature.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

کمتر از ۵۰۰۰۰ کیلومترمربع) تلقی شده است. مناطق غنی از تنوع گونه‌ای دارکوب‌ها، با نقاطی که در آن‌ها تنوع زیستی در پرندگان جنگلی افزایش می‌یابد، هم‌پوشانی دارند. تحقق تنوع گونه‌ای دارکوب‌ها وجود مناطق گسترده‌ای از زمین‌های جنگلی با تنوع ساختاری بالا از جمله جنگل‌های پهن‌برگ مرطوب حاره‌ای و نیمه‌حاره‌ای جنوب شرقی آسیا و آمریکای جنوبی است (۱). در این مقاله قصد بر آن است که با مروری بر مطالعات ارزیابی زیستگاه انجام شده در مورد دارکوب‌سانان در استان گلستان، به اختصار در مورد ارزیابی زیستگاه دارکوب سیاه، دارکوب سبز، دارکوب خال‌دار بزرگ و دارکوب خال‌دار کوچک بحث شود. دارکوب سیاه (*Dryocopus martius*) جزء گونه‌های ساکن ایران بوده و ابعاد بدن آن در حدود ۴۵ سانتی‌متر است. دارکوب سیاه لارو حشرات و مورچه‌های روی تنه‌ی درختان را استفاده می‌کند. در فصل تابستان در محدوده ارتفاعی ۱۰۰-۷۰۰ متر دیده می‌شود. بین حضور دارکوب سیاه با تعداد خشک‌دارها هم‌پوشانی وجود دارد (۳). این گونه در مقایسه با دارکوب خال‌دار بزرگ و دارکوب سبز تخصصی‌گراتر بوده و به جنگل‌های راش و ساختار جنگلی بالغ تمایل دارد. در مطالعات ارزیابی روی زیستگاه دارکوب سیاه، این موضوع استنباط می‌شود که این گونه از مناطق جنگلی با تاج پوشش کم دوری می‌کند (۳ و ۶). اکثر دارکوب‌سانان تک همسره بوده و هر دو جنس نر و ماده در آشیانه‌سازی و پرورش جوجه‌ها نقش دارند (۲). شکل (۱) نمایی از دارکوب سیاه است.

شکل (۱). دارکوب سیاه (*Dryocopus martius*)

دارکوب سبز (*Picus viridis*) در ایران بومی و فراوان است. بدنی با اندازه ۳۲ سانتی‌متر دارد. این گونه از دارکوب بیشتر روی زمین راه می‌رود، از حشرات برای تغذیه‌ی خود استفاده می‌کند و بسیار قلمرو طلب است که این موضوع سبب می‌شود از محل لانه‌ی خود فاصله زیادی نگیرد (۳). دارکوب سبز جنگل‌زی بوده و درختان قطور و مرتفع کهن‌سال، مانند درختان بلوط را برمی‌گزیند. محدوده حضور جهانی این گونه تا ۱۰ میلیون کیلومترمربع برآورد شده است. ارجحیت دارکوب سبز برای مکان لانه سازی جنگل‌های پهن‌برگ و درختان خشک‌دار است. این گونه در فصل تولیدمثلی خود زیستگاه‌هایی با درصد تاج پوشش متراکم‌تر و درختان بالغ را ترجیح می‌دهد و در فصل غیر تولیدمثلی متغییرهای محیطی، مانند عمق لاش‌برگ زیاد، درصد پوشش علفی بالاتر، درختان مرده

همایش ملی
پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

افتاده با قطر برابر سینه کم، درختان مرده سرپا و درختان با ارتفاع زیاد و قطر متوسط را مد نظر قرار می‌دهد (۱). در شکل (۲) تصویری از دارکوب سبز دیده می‌شود.

شکل (۲). دارکوب سبز (*Picus viridis*)

دارکوب خال‌دار کوچک (*Dendrocopos minor*) گونه‌ای تک همسره است. زیستگاه‌هایی با تاج پوشش انبوه و درختان بالغ بلند را می‌پسندد. این گونه از دارکوب، درختان خشک‌دار موجود در جنگل‌های بالغ را برای لانه‌گزینی انتخاب می‌کند (۵). شکل (۳) تصویری از دارکوب خال‌دار کوچک است.

شکل (۳). دارکوب خال‌دار کوچک (*Dendrocopos minor*)

دارکوب خال‌دار بزرگ (*Dendrocopos major*) معروف‌ترین گونه‌ی دارکوب است. جثه‌ای در حدود ۲۳ سانتی‌متر دارد. این گونه ساکن و در جنگل‌های بالغ که دارای درختان خشک‌دار است زادآوری می‌کند. زیستگاه مطلوب دارکوب خال‌دار بزرگ در استان گلستان مناطق شرقی استان است (۴). در بین گونه‌های دارکوب، دارکوب خال‌دار بزرگ قدرت تطابق‌پذیری و انعطاف بالاتری را نسبت به تغییر شرایط تغذیه‌ای و آشیانه‌سازی دارد (۳ و ۶). این گونه از حشرات، بذره‌ای درخت و میوه‌های گوشتی استفاده می‌کند. جفت‌گیری آن در فصل بهار (اردیبهشت) است و هر دو جنس در ساخت آشیانه به یکدیگر کمک می‌کنند (۴). شکل (۴) نمایی از این دارکوب است.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

شکل (۳). دارکوب خال‌دار بزرگ (*Dendrocopos major*)

مواد و روش‌ها

بررسی‌ها و جمع‌آوری مقالات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی مگیران^۳ و پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۴ صورت گرفت. معیار انتخاب مقالات با کلید واژه ارزیابی زیستگاه، پرندگان، دارکوب‌سانان و استان گلستان بود که از این میان هفت مقاله به عنوان منبع مورد استفاده قرار گرفت.

نتیجه‌گیری

به طور کلی، نتایج حاصل از مطالعات نشان دهنده این موضوع است که جنگل‌های بالغ و کهن‌سال با درختان قطور و دارای درختان خشکه‌دار برای انواع دارکوب‌ها در انتخاب محل آشیانه‌سازی و درخت‌نشینی عاملی مهم و حائز اهمیت است. این موضوع برای برخی از گونه‌های دارکوب مثل دارکوب سیاه که نسب به سایر دارکوب‌سانان تخصصی‌گراتر و دامنه پراکنش محدودتری دارد، ضرورت بیشتری پیدا می‌کند. از آنجا که دارکوب‌ها گونه‌های تاثیر گذار بر سایر موجودات جنگل‌زی هستند و حفاظت و مدیریت از زیستگاه‌های مطلوب آنها مانند درختان کهن‌سال و خشکه‌دارها امری مهم به‌شمار می‌رود، برای این منظور پیشنهاد می‌شود در حین بهره‌برداری از جنگل‌ها به حفظ این درختان توجه دو چندان شود و باقی ماندن تعداد کافی درختان بالغ و خشکه‌دار در جنگل‌ها مد نظر قرار بگیرد.

منابع و مراجع مورد استفاده

³ Magiran.

⁴ SID.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

۱. وارسته مرادی، ح. چمانه‌فر، س. سپهری روشن، ز. ۱۳۹۶. ارزیابی زیستگاه دارکوب سبز (*Picus viridis*) با روش درخت طبقه‌بندی در پارک ملی گلستان. مجله پژوهش‌های جانوری (مجله زیست‌شناسی ایران)، جلد ۳۰، شماره ۴.
۲. چمانه‌فر، س. وارسته مرادی، ح. سلمان ماهینی، ع. ۱۳۹۲. ارزیابی زیستگاه دارکوب سیاه (*Dryocopus martius*) در فصل غیر تولیدمثلی در پارک ملی گلستان. اولین همایش ملی برنامه‌ریزی حفاظت، حمایت از محیط‌زیست و توسعه پایدار. همدان، دانشکده شهید مفتح.
۳. کریمی، س. وارسته مرادی، ح. رضایی، ح. قدیمی، م. ۱۳۹۷. بررسی تاثیر متغیرهای محیط‌زیستی بر نحوه پراکنش سه گونه دارکوب (سیاه، خال‌دار بزرگ و سبز) در جنگل شصت کلاته گرگان. مجله علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره ۲۰، شماره ۴. صفحات ۲۴۷-۲۵۹.
۴. مرادی، س. شیخی‌نیلانلو، ص. کفاش، ا. ۱۳۹۶. زیستگاه با مطلوبیت بالای دارکوب خال‌دار بزرگ (*Dendrocopos major*) اولیوتی برای حفاظت جنگل‌های هیرکانی. فصل‌نامه علمی پژوهشی محیط‌زیست جانوری، سال نهم، شماره ۴. صفحات ۱۰۲-۹۵.
۵. وارسته مرادی، ح. ۱۳۹۰. مدل‌سازی ارجحیت زیستگاهی دارکوب خال‌دار کوچک در فصل تولیدمثلی و غیر تولیدمثلی در پارک ملی گلستان. مجله پژوهش‌های محیط‌زیست، شماره ۴. صفحات ۱-۱۰.
۶. کریمی، س. وارسته مرادی، ح. رضایی، ح. قدیمی، م. ۱۳۹۱. مدل‌سازی رضامندی زیستگاه برای دارکوب سیاه و دارکوب خال‌دار بزرگ با استفاده از رگرسیون منطقی. پژوهش‌های محیط‌زیست، سال سوم، شماره ۵، صفحات ۵۶-۴۷.
۷. کریمی، س. وارسته مرادی، ح. رضایی، ح. ۱۳۹۱. مطلوبیت زیستگاه دارکوب سیاه (*Dryocopus martius*) در دو فصل زمستان و بهار در جنگل شصت کلاته گرگان. مجله اکولوژی کاربردی، سال اول، شماره ۱.

A Review on the Habitat Assessment of Woodpeckers in Golestan Province

*Fatemeh Farahi

MSc Student of Environ. Sci., Department of Environmental, Gorgan University of agricultural sciences and natural resources

fatemehfarahigau@yahoo.com

Abstract

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

Today, one of the factors threatening biodiversity is the destruction of habitats. Therefore, determining the distribution and assessing the suitability of the habitat can be an important step for the protection and management of species. Proper management and protection of species is possible only by knowing their biological needs and examining their environmental conditions. As umbrella species, woodpeckers have a significant impact on other forest species. This article is a review of the studies conducted in the field of woodpecker habitat assessment in Golestan province. The investigations carried out in the studies, showed that forest management by increasing old trees, logs and snags can protect and increase this important and significant species. In this article, by studying other researches conducted in the field of woodpecker habitat evaluation, it was found that mature and old forests with high number of logs and snags are an important factor for all of woodpecker species to choose nesting and tree-dwelling sites. This issue becomes doubly necessary for some species of woodpeckers, such as the black woodpecker, which is more specialized and has a more limited range of distribution than other woodpeckers.

Keywords: Habitat Assessment, Woodpeckers, Snag, Habitat Destruction.